

Jorma Kalela

Hayden White ja historian hyöty

“Kenen hyödyksi kaksi historiaa?” oli sen artikkelin otsikko, jolla osallistuin vuonna 1971 Heikki Ylikankaan ja Antero Heikkisen *Historiallisessa Aikakauskirjassa* herättämään keskusteluun historian tutkimuksen yhteiskunnallisesta tehtävästä. Yhdyin heidän käsitykseensä alan metodologian kehittämisen välttämättömyydestä, mutta korostin, että menetelmät ovat vain apuvälineitä tutkimustulosten merkittävyyden osoittamisessa. Tärkeintä on selvittää, ”keille yhteiskunnassa tutkimuksen tuloksista tulisi olla hyötyä”.¹

Nämä ajatukset tulivat mieleen, kun luin Matti Peltosen kirjoituksen tämän aikakauskirjan viimeisimmässä numerossa, jossa hän esitteli yhdysvaltalaisen Hayden Whiten uutta esseekoelmaa, *The Practical Past* (2014). Peltonen korostaa Whitelle ominaista historian pragmaattista arvottamista. ”Sellainen historia, jolla on jollekin taholle käyttöä, on hyödyllistä. Muutahan historian tutkimuksesta sisällön kannalta ei voida hänen mielestään sanoa.”

Jorma Kalela on Turun yliopiston poliittisen historian emeritusprofessori. Sähköposti: jorkal@utu.fi.

Peltosella on tieteenalansa tutkimuksellisuuden osalta samankaltaisia painotuksia kuin Ylikankaalla ja Heikkisellä neljä vuosikymmentä sitten. Hänen artikkelillaan on tavallaan kaksi punaista lankaa, joista ensimmäinen on ajatus siitä, että White ei juuri anna arvoa totuudellisuuden vaatimukselle.

Toiseksi Peltonen korostaa, ettei White ole ”koko uransa aikana pystynyt kommentoimaan asiallisesti sellaista historian tutkimusta, joka aikoinaan nousi historismin perusoletuksia vastaan”.

Muistan hyvin ne kollegojeni reaktiot, joita Whiten vuonna 1973 ilmestynyt *Metahistory*-teos herätti. Siinähän korostuvat historian tutkimuksen ja kaunokirjallisuuden yhteiset ominaisuudet. Koin itsekin hänen ajatuksensa omaa ammattikuntaani loukkaaviksi: ”me olemme tutkijoita emmekä mitään tarinankertojia”. Vastavähitellen opin lukemaan Whitea tuon ajan filosofisen keskustelun yhteydessä, jota jäseni narratiivi ajattelun yleisenä muotona, kognitiivisena universaliana.²

Whiten *Metahistory* ja vielä korostuneemmin hollantilaisen F. R. Ankersmitin *Narrative Logic*

1. Jorma Kalela, Kenen hyödyksi kaksi historiaa? *Historiallinen Aikakauskirja* 2 (1971), 168.

2. Jorma Kalela, Historiantutkimus ja narratiivisuus. *Ajatus* 47. *Filosofisen Yhdistyksen vuosikirja*. Suomen filosofinen yhdistys 1990. Julkaistu myös kirjassani *Aika, historia ja yleisö. Kirjoituksia historian tutkimuksen lähtökohdista*. Poliittisen historian julkaisuja C:44. Turun yliopisto 1993.

(1983) asettuivat sen analyttisen filosofian suuntauksen vastavaikutukseksi, joka oli hallinnut historiaa käsiteltyä keskustelua toisen maailmansodan jälkeen. He nostivat etualalle historiaa koskevat esitykset kokonaisuuksina yksittäisten väitelauserien ja selitysmallien sijasta. Whiten ja Ankersmitin tuottamaa käännettä esitteli Jouni-Matti Kuukkanen tämän aikakauskirjan samassa numerossa, jossa Matti Peltosen kirjoitus ilmestyi.

Filosofinen (tai kirjallisuuskritiikin) konteksti ei tee oikeutta Whitelte, sillä hän ei ole filosofi eikä myöskään kirjallisuudentutkija. Omassa tulkinnassani hän on pikemminkin historiantutkija, joskin erityislaatuinen. *Metahistoryn* ydin on kirjan esipuheen mukaan historiaa koskevan esityksen ”metahistoriallisessa” aineksessa, sen ”syvässä rakenteellisessa ... sisällössä, joka toimii edeltä käsin (*precitically*) hyväksyttynä paradigma siitä, mitä erityisen ’historiallisen’ selityksen tulisi olla”.³

White on konstruktivistisi. Historialla ”itsellään” ei ole merkityksiä eikä menneisyydellä ”itsellään” ole muotoa tai se on muotojen kaaosta. Tämä kiellettiin 1800-luvulla, kun historiantutkijain kirjoituksesta tehtiin tieteenala. Historiantutkijat absolutisoivat omat tulkintansa ja torjuivat historian rakentamisen ihmisten omien kokemusten ja tavoitteiden jäsentämisen tarkoituksessa. Juuri tämän vallankäytön tunnistamiseksi on tärkeää purkaa historiaa koskevien esitysten vaikkapa kulttuurisesti ehdollistuneita juonirakenteita tai retorisia muotoja.⁴

Whiten tutkimustyön kohteena on historian rakentaminen merkitysten kehittämisen prosessina, kuten Kalle Pihlainen on kirjoituksissaan korostanut. Keskeinen ajatus on, ettei totuus ole jotain mikä voidaan löytää. Tästä seuraa, ettei totuus myöskään ole sen esittäjästä riippumaton. Whiten eniten huomiota herättänyt lausuma onkin, että historian esitysten sisältö on *yhtä suuressa määrin keksittyä kuin löydettyä*.⁵

Peltosen arvioiman esseekokoelman nimi *The Practical Past* viittaa sellaiseen ”metahistorialli-

seen” ajattelun maailmaan, joka rinnastuu historiantutkijoille ominaiseen traditioon. Käsite tarkoittaa ”menneisyyttä” sellaisena saksalaisen filosofi Reinhard Koselleckin esittelemänä ”kokemuksen tilana (*space of experience*)”, jota muut ihmiset kuin historiantutkijat sekä toisten tieteenalojen edustajat käyttävät ”kaikenlaisten arkielämän arviointien ja päätösten perustana”.

Whiten nykyinen kiinnostuksen kohde on siinä asiassa sama kuin neljä vuosikymmentä sitten, kuten totesin viime vuonna *Ennen ja Nyt* -aikakauskirjassa. Myös kritiikin kohde on ennaltaan: akateeminen historiantutkimus.⁶ Tänä White korostaa, etteivät historia-ammattilaiset osaa lähestyä muille ihmisille tärkeitä ”käytännön menneisyyttä” (*practical past*) sen omilla ehdoilla. Heidän tutkimustapansa tavoittaa vain harvoin ne ”muistot, illuusiot, kiertävän tiedon palaset, asenteet ja arvot”, joista tuo menneisyys koostuu.

Kun tutkimuksen kohteena on ”käytännön menneisyys”, joudutaan Whiten mukaan harhaan, jos edetään historiantutkijoille ominaiseen tapaan tosiasioista tulkintaan. Kyse ei ole niinkään tosiasioiden selvittämisestä, vaan paremminkin siitä ”mikä hyväksytään tosiasiaksi,

3. Hayden White, *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. The Johns Hopkins University Press 1973, ix.

4. Tämän tiivistelmän perustana ovat filosofi Kalle Pihlaisen tulossa olevan, Hayden Whitea käsittelevän kirjan jo julkaistut artikkelit. Niistä tärkein on Kalle Pihlainen, Narrative Truth. *Metatheoria. Revista de filosofía e historia de la ciencia* 4:1 (2014), 37–53, <http://www.metatheoria.com.ar/index.php/m/article/view/109> (1.8.2015). Ks. myös Kalela 1993, 76–82.

5. Pihlainen 2014, 2. Whiten mukaan ”historical narratives ... are ... verbal fictions, the contents of which are as much *invented as found* and the forms of which have more in common with their counterparts in literature than they have with those in the sciences”. Hayden White, *Tropic of Discourse. Essays in Cultural Criticism*. The Johns Hopkins University Press 1978, 82.

6. Jorma Kalela, Current Trajectories of History. *Ennen ja Nyt* 3 (2014).

ja vielä enemmän, minkä sallitaan olevan 'historiallista' pelkän 'luonnollisen' ... sijasta”.

Historiantutkimuksen kehittämisen näkökulmasta White on enemmän kriitikko kuin positiivisten vaihtoehtojen esittäjä. Vaikka vastauksia ei aina saadaakaan, hänen argumentaationsa osoittavat olennaisia, liian vähälle huomiolle jätettyjä kysymyksiä. Mielestäni paras esimerkki ovat historiantutkimuksen ja kaunokirjallisuuden yhtymäkohdat. Historiantutkijan lopullinen esitys on tavallaan tutkimusraportin vastakohta, koska sen kompositio on tutkimustulos ja sen muutkin kirjalliset ominaisuudet perustuvat tutkijan retorisiin valintoihin – olivat ne tietoisia tai ei.⁷

Historiantutkijat eivät myöskään ole kiinnittäneet sanottavaa huomiota oman tieteenalansa ulkopuolisten ihmisten tapoihin käyttää menneisyyttä, mikä on Whiten uuden kirjan keskeisin teema. Kysyä voi, hyväksyvätkö he edelleen sen ajattelutavan, joka minulle opetettiin yliopistossa 1960-luvulla: vakavasti ei tarvitse ottaa muita menneisyyden esityksiä kuin (myös muotonsa puolesta) tietoteoreettisen arvioinnin kestävät tarinat.

Tänään torjuu suuri, ehkäpä suurinkin osa historia-ammattilaisista tuon aikansa jo eläneen asenteen, mutta ovatko he myös tehneet kantansa vastaavat johtopäätökset? Ajattelevatko he, että tutkija voi huoletta ohittaa vaikkapa tie-

totekniikan kehityksen räjähdysmäisesti lisäämät, omakustanteina ilmestyneet painetut valokuvakirjat tai videot perheen viimeisestä lomamatkasta? Tämä on Whiten esittämä haaste: miten meidän tulisi suhtautua muiden kuin historia-ammattilaisten tuottamiin menneisyyden esityksiin yleensä ja aivan erityisesti niihin, jotka on tietoisesti rakennettu historioiksi?⁸

Hayden Whiten *The Practical Past* avaa samansuuntaisen näköalan nykymaailmaan kuin tässä aikakauskirjassa viime vuonna esittelemäni ”yhteisten historioiden” käsite. Neljä vuosikymmentä sitten esitin tutkimuspolitiikan läh-tökohdaksi yhdysvaltalaista sosiologia C. Wright Mills’iä lainaten ”hyväntuulisen robotin” tulevaisuuden välttämisen, sillä ihmisestä uhkasi tulla ”sekä lännessä että idässä suurten rationaalisesti toimivien byrokratioiden nappula”. Tänään ajankohtaisin on haaste demokratian pelastaminen.⁹

7. Näiden seikkojen merkitystä olen korostanut teokseni *Making History. The Historian and Uses of the Past*. Palgrave Macmillan 2012, luvussa ”Cultural critics”, 132–145.

8. Yhtä vastausta luonnostelen kirjoituksessani *History Making. The Historian as Consultant*. *Public History Review* 20 (2013), 24–41.

9. ”Yhteisistä historioista” ks. artikkelini *Historia ja demokratia*. *Historiallinen Aikakauskirja* 2 (2014), erityisesti 228–229. Mills’in ajatuksen sovelluksesta ks. Kalela 1971, 168.